

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII LINGVISTICE ȘI LITERARE

TEZĂ DE DOCTORAT
EXPERIENȚE ALE FRUMUSEȚII ÎN MEMORIALISTICA
ROMÂNEASCĂ A SECOLULUI AL XX-LEA.
ISTORII BULVERSATE, TRAUME ESTETIZATE,
SUPRAVIEȚUIRI LĂUNTRICE

Coordonator științific:
Prof. univ. dr. IOANA BICAN

Student-doctorand:
CHRISTINNE SCHMIDT

CLUJ-NAPOCA
2024

Cuvinte-cheie: experiențe ale frumuseții, memorialistică, istorie alternativă, secolul XX, decupaj tematic, hermeneutică literară

Rezumat

Cercetarea noastră propune o incursiune în memorialistica românească a secolului al XX-lea, focalizând asupra unui decupaj tematic precis: modul în care experiențele frumuseții, în variatele lor forme, sunt consemnate în discursurile retrospective care întretes istoria personală și istoria colectivă. Demersul analitic și hermeneutic revelează, totodată, o evoluție a acestor experiențe, pe parcursul secolului trecut. Dacă autorii care descriu perioada începutului de secol insistă asupra manifestărilor preponderent exterioare ale frumuseții (contemplarea naturii, portretele extrem de amănunțite, obiectele interioarelor domestice etc.), memoriile referitoare la perioada postbelică și la detenție conțin mai ales indiciile unor „frumuseți” interioare (eroismul moral, creația artistică, revelația divină). Pe parcursul întregii istorii a secolului al XX-lea, recuperată în textele memorialistice, experiențele frumuseții reprezintă moduri de supraviețuire lăuntrică și, uneori, chiar de împlinire autentică.

Secțiunea teoretică a lucrării cuprinde trei capitole. Primul dintre acestea (***Decupajul tematic: o metodă de cercetare filologică***) vizează noțiunile de teorie și critică literară aplicate în cuprinsul studiului, în mod deosebit *tăietura semiotică*, explicată de Leo Spitzer și convertită, în lucrarea noastră, într-un decupaj *tematic*. Al doilea capitol (***O metodă de interpretare: concepte filosofice referitoare la experiența frumuseții***) propune o abordare a tematicii frumuseții din perspectivă filosofică. Am optat, în acest sens, pentru studii relativ recente, ale filosofilor Roger Scruton și Dietrich von Hildebrand, preocupați, în egală măsură, de *experiența frumuseții* și de *formele sale* – concepte clarificate în subcapitolele lucrării noastre și aplicate, ulterior, memoriilor analizate (*Frumusețea vieții obișnuite: o constantă universală; Frumusețea metafizică: admirație în fața umanului; Frumusețea naturii și a artei: revelație a sacralului*). O completare necesară, relația dintre *frumusețe* și *divinitate* este discutată și din perspectiva scriitorului C.S. Lewis, a cărui autobiografie oferă indicii relevante în direcția acestei tematici. Ultimul capitol teoretic (***Memoriile: între istorie și ego-document***) aduce împreună perspective critice cu privire la valoarea literară și documentară a discursurilor memorialistice: diferențe și asemănări între memoria și autobiografia, memoriile ca specie a literaturii confesive, memoriile ca istorie

alternativă. Printre autorii consultați în vederea redactării acestui capitol se numără Philippe Lejeune, Georges Gusdorf, Paul Ricoeur, Eugen Simion, Silviu Iosifescu ș.a.

Secțiunea de analiză și hermeneutică literară cuprinde patru capitole.

Pe pragul dintre secole. Memoriile ca încercare de a reface universul paradisiac al copilăriei grupează portretele a două memorialiste: Regina Maria și Zoe Cămărășescu. În discursurile lor, sunt consemnate îndeosebi experiențe ale frumuseții văzute. Subtitlurile focalizează, în consecință, *Priveliști*, *Chipuri* și *Decoruri*, precum și estetizarea traumei, o tendință specifică perioadelor istorice dificile (în acest caz, anii Primului Război Mondial).

Frumosul ca mod de existență: memorii despre interbelicul românesc este titlul capitolului referitor la memorialistica Cellei Delavrancea și a Ameliei Pavel. Experiența frumuseții îmbracă, în aceste scrieri, forma înaltelor valori estetice; este o frumusețe intelectualizată și grupată, în analiză, în funcție de un alt triptic: *Artiști*, *Opere* și *Sensuri profunde*.

Memoriile-istorii despre o lume postbelică este capitolul în care propunem o reflecție cu privire la formele discursive prin care soții Annie și Pascal Benteiu revizitează o epocă dificilă din istoria personală, familială și națională. Din punct de vedere tematic, experiențele frumuseții sunt descrise în termeni de *miracol*, iar modalitățile în care ele se manifestă evoluează, din ce în ce mai clar, spre zone ale interiorității: *Țara*, *Familia*, *Eroismul* (moral).

Memoriile despre detenție sau paradoxurile frumuseții ilustrează un apogeu al acestei evoluții, înspre forme de frumusețe aproape exclusiv lăuntrice. Cei doi autori care formează, în acest capitol, modele de trăire a experienței concentraționare și de narativizare a realităților sale sunt Lena Constante (*Detenția ca spațiu al creației*, cu subtitlurile *Poezia*, *Povestea*, *Evadarea*) și pr. Tertulian Langa (*Detenția ca spațiu al revelației*, cu subtitlurile *Suferința*, *Rugăciunea*, *Împlinirea*).

Concluziile lucrării includ o viziune de ansamblu asupra acestei inedite „galerii de portrete”, sintagmă preluată din volumele de memorialistică studiate, care definește o tematică recurentă, mai ales în scrierile foștilor deținuți, preocupați să răscumpere, prin mărturia lor, numeroasele chipuri și povești de viață întâlnite în închisori. Parcursul cronologic permite oglindirea celor mai importante noduri istorice ale secolului trecut în discursuri subiective foarte diferite din punct de vedere stilistic. Aceeași abordare cronologică, însă, revelează și faptul că, din punct de vedere tematic, experiențele frumuseții sunt o constantă universal-umană, o dimensiune esențială a vieții, dar și a scriiturii. Tocmai pentru că aduce împreună istoria și literatura,

memorialistica românească a secolului al XX-lea este spațiul în care devine vizibilă trecerea dinspre *frumusețea celebrată* (în anii *Belle-Époque*) și *frumusețea cultivată* (în anii interbelici) înspre *frumusețea interzisă* (perioada postbelică) și *frumusețea neînvingătoare* (experiența concentraționară, în anii regimului comunist).

Cuprins

INTRODUCERE	4
DECUPAJUL TEMATIC: O METODĂ DE CERCETARE FILOLOGICĂ.....	7
O METODĂ DE INTERPRETARE: CONCEPTE FILOSOFICE REFERITOARE LA <i>EXPERIENȚA FRUMUSEȚII</i>	19
Roger Scruton: Frumusețea – o „foarte scurtă” introducere	21
Dietrich von Hildebrand: frumusețea ca valoare obiectivă.....	29
C.S. Lewis: În fața frumuseții, <i>surprins de bucurie</i>	36
Experiența frumuseții.....	41
Forme ale frumuseții	46
Frumusețea vieții obișnuite: o constantă universală	48
Frumusețea metafizică: admirație în fața umanului.....	52
Frumusețea naturii și a artei: revelație a sacralului.....	56
Natura și arta	56
Sacral și contemplația	62
DISCURSUL MEMORIALISTIC: ÎNTRE ISTORIE ȘI <i>EGO-DOCUMENT</i>	72
Memoriile ca <i>ego-document</i>	74
Memoriile ca istorie alternativă	87
FRUMUSEȚEA CELEBRATĂ	
PE PRAGUL DINTRE SECOLE: MEMORIILE CA ÎNCERCARE DE A REFACE UNIVERSUL PARADISIAC AL COPILĂRIEI	97
Memoriile Zoei Cămărășescu: a reînvia o „epocă frumoasă”	103
Memoriile reginei Maria, o falsă autobiografie	113
PRIVELIȘTI, CHIPURI ȘI DECORURI: O FRUMUSEȚE <i>VĂZUTĂ</i>	125
PRIVELIȘTI	125
Priveliști urbane și vechi moșii boierești	125
„Din rai în rai...”	138
CHIPURI.....	147
Portretele luminoase ale unei lumi așezate	147
Portretele de basm ale unei lumi reale	152
DECORURI	159
Palate, case și locuitorii lor	159

Veșnica dorință de a înfrumuseța o casă164

FRUMUSEȚEA CULTIVATĂ

FRUMOSUL CA MOD DE EXISTENȚĂ: MEMORII DESPRE INTERBELICUL ROMÂNESC175

Înaltele valori estetice: scrierile memorialistice ale Cellei Delavrancea178

Amelia Pavel: memorii sau studii de istoria artei?191

ARTIȘTI, OPERE ȘI SENSURI PROFUNDE: FRUMUSEȚEA INTELECTUALIZATĂ204

ARTIȘTI204

În universul saloanelor literare și muzicale204

Pregătirea morală pentru un timp „ce urma să vină”211

OPERE219

Arta creată și receptată cu smerenie și reverență219

Realitatea ca o operă de artă226

SENSURI PROFUNDE233

„Să depășești hotarul vieții...”233

Detaliile exterioare și ordinea interioară237

FRUMUSEȚEA INTERZISĂ

MEMORIILE-ISTORII DESPRE O LUME POSTBELICĂ241

Annie Benteoiu: memoriile ca istorie (re)povestită244

Pascal Benteoiu: memoriile ca *istorie trăită*257

ȚARA, FAMILIA, EROISMUL: FRUMUSEȚEA CA MIRACOL265

ȚARA265

Imaginea țării în detalii estetice265

Imaginea țării în detalii istorice273

FAMILIA281

Bucuriile mărunte și „sărbătorile sufletului”281

În închisoarea nevăzută290

EROISMUL296

Timp vitreg, timp rodnic296

A fi „oameni întregi”301

FRUMUSEȚEA NEÎNVINSĂ

MEMORIILE DESPRE DETENȚIE SAU PARADOXURILE FRUMUSEȚII310

Lena Constante: memorii-măturii. Detenția ca spațiu al creației.....	314
POEZIA, POVESTIREA, EVADAREA: FRUMUSEȚEA „NĂSCOCITĂ”	323
Poezia	323
Povestea	330
Evadarea.....	343
Pr. Tertulian Langa: memorii spirituale. Detenția ca spațiu al revelației	351
SUFERINȚA, RUGĂCIUNEA, ÎMPLINIREA: FRUMUSEȚEA REVELATĂ.....	357
Suferința	357
Rugăciunea.....	375
Împlinirea.....	386
CONCLUZII.....	394
BIBLIOGRAFIE.....	399